

IV МАКЕДОНСКИ КОНГРЕС ЗА ИСТОРИЈА НА МЕДИЦИНАТА

Тематска област: АРХАИЧНА МЕДИЦИНА

Автори:

М-р Катарина Смилков
Факултет за медицински науки
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

М-р Александар Донски
Институт за историја и археологија
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

АНТИЧКИОТ МАКЕДОНСКИ ЛЕКАР НУМЕНИЈ И ДВА НЕГОВИ РЕЦЕПТИ ЗА ЛЕКОВИ

Античкиот македонски лекар Нумениј (Numenius) од Хераклеја досега воопшто не е обработен во македонската историја на медицината. Во овој труд правиме преглед на малкуте историски податоци што се зачувани за овој лекар, како и на единствените два негови зачувани рецепти за лекови наменети против вкочанети зглобови и против воспаление на матката.

За животот и дејноста на античкиот македонски лекар Нумениј, кратки податоци оставиле само тројца антички автори. Нивните сведоштва се сублимирани во големиот „Речник на грчки и римски биографии и митологија“ од авторот Вилијам Смит, објавен во Лондон, 1873 година. Во овој Речник (во вториот том, стр. 1214), читаеме:

Нумениј, медицински писател, цитиран од Целзус (Celsus) и од Етиј (Aetius), кој го нарекува Нумиус, а не Нумениус. Бил роден во Хераклеја и бил ученик на Деух (Dieuches). Веројатно живеел во IV или III век пред Христа (Атенај 5). Тој напишал поема за риболовот која често била цитирана од Атенај... (Smith, 1873).

Овде практично гледаме дека за Нумениј сведоштва оставиле авторите Атенај, Етиј и Целзус.

Атенај (Athenaues), кој е познат и под името Атенај од Наукрат, бил старогрчки реторичар и граматичар. Живеел во III и II век пред Христа. Негово единствено зачувано дело е обемниот труд „Deiḥnosophistes“ (во слободен превод: „Вечера за филозофите“) од кое се зачувани петнаесет книги. Во ова дело Атенај спомнал имиња на околу 800 антички автори со кратки податоци за нив и нивните дела. Еден од овие автори е и македонскиот лекар Нумениј, кој е спомнат во делото на Атенај 28 пати и тоа само во кратки сегменти. Во првата книга Атенај спомнува автори кои пишувале поеми во кои се спомнуваат банкети. Притоа, како таков

автор, го спомнува и (цитираме): „... *Нумениј од Хераклеја, ученикот на лекарот Деух (Dieuches).*“ (Athenaeus, *Deinposophistes*, book 1).

Овој краток цитат ни нуди неколку важни информации. Како прво гледаме дека Нумениј бил по потекло од Хераклеја (денешна Битола), кој град бил основан од Филип II Македонски (таткото на Александар Велики Македонски) во средината на IV век пред Христа. Воедно гледаме и дека Нумениј се занимавал со литература, конкретно со пишување поеми. На крајот Атенај запишал дека Нумениј бил ученик на лекарот Деух, за кого е познато дека живеел во IV век пред Христа и ја застапувал Догматската школа во медицината. Од овој важен податок може да се утврди приближното време кога живеел Нумениј, а тоа е втората половина на IV и првата половина на III век пред Христа. Практично тој бил еден од првите жители кои се родиле во новооснованиот град Хераклеја. Најверојатно се родил во времето на најголемата моќ на македонската држава (владеењето на Александар Велики Македонски), а починал некаде во III век пред Христа, кога големата македонска империја веќе била поделена на делови помеѓу генералите на Александар, кои владееле со нив како со посебни држави честопати војувајќи едни против други.

Атенај го спомнал Нумениј и во седмата книга на „Вечера за филозофите“. Овде тој пишува за некој вид риба спомната и од Аристотел и од Нумениј. Овде читаме:

Но Аристотел во своето дело „За животните“ вели дека оваа риба, која тој ја нарекува алфестикос, има една боцка и е со темна боја. Нумениј од Хераклеја ја спомнува истата риба во својата расправа за риболовот, каде го вели следното: „Оваа риба се вика алфест и живее во морските треву“. (Athenaeus, *Deipn.* book 7).

Од овој извадок гледаме дека Нумениј се занимавал и со зоологија, т.е. со пишување трудови за рибите.

Нумениј пишувал и за некои растенија. Во Деветтата книга од „Вечера за филозофите“ Атенај повторно го спомнува Нумениј во една реченица, овој пат посветена на растенијата. Овде читаме:

Нумениј во „Уметноста на риболовот“ вели: „Од растенијата кои растат непосеани или се наоѓаат вкоренети во нашите полиња зиме, за време на пролетното расцутување се јавуваат разбушавен и диви трње и диви моркови...“ (Athenaeus, *Deipn.* book 9).

Од овој краток цитат гледаме дека насловот на едно од делата на Нумениј гласел „Уметноста на риболовот“ и во ова дело тој пишувал главно за рибите, но и за некои растенија. Останатите 25 спомнувања на Нумениј од страна на Атенај во книгата „Вечера за филозофите“ всушност претставуваат кратки извадоци токму од делото „Уметноста на риболовот“ и во нив Нумениј спомнува поголем број видови морски и слатководни риби. Поголем дел од оваа негова расправа е пишуван во форма на стихови, па затоа некои делото „Уметноста на риболовот“ го третираат и како поема (Smith, 1873).

Сепак Нумениј останал запаметен по својата основна преокупација, а тоа е медицината. Веќе спомнавме дека бил ученик на познатиот антички лекар Деух. Како лекар, Нумениј бил спомнат и од рановизантискиот христијански лекар и писател Етиј од Амида (Aetius of Amida), кој живеел во V и VI век. Притоа Етиј го запишал неговото име како Нумиј (Numius), а не како Нумениј (Numenius).

Најзначајни податоци за Нумениј како лекар оставил авторот Аул Корнелиј Целзус (Aulus Cornelius Celsus). Овој римски енциклопедист и лекар се родил некаде околу 25 година пред Христа, а живеел до околу 50 година по Христа. Многу малку се знае за неговиот живот, но затоа пак до денес останало неговото капитално дело под наслов „За медицината“ (“De Medicina”), во кое доминираат текстови од областа на диетата, фармацијата и хирургијата. Се претпоставува дека ова дело претставувало само дел од поголема енциклопедија во која биле опфатени и други области. Целзус е значаен и по тоа што објавил записи за поголем број автентични рецепти за лекови од претходните лекари, меѓу кои и два рецепти пренесени од македонскиот лекар Нумениј. Ова значи дека Нумениј имал оставено пишани трудови и од областа на медицината, кои денес се загубени, но во времето на Целзус (кој работел околу 300 години по смртта на Нумениј) сè уште постоеле.

Едниот од овие рецепти е наменет против вкочанети зглобови, а вториот против воспаление на матката. Целзус јасно запишал дека лекот за воспаление на матката од Нумениј бил најдобар од сите дотогаш познати од што може да се заклучи дека Нумениј навистина бил успешен како лекар.

Во продолжение ја презентираме содржината на овие два рецепти и правиме преглед на истата. Во врска со рецептот за лек против вкочанети зглобови, Целзус запишал:

Нумениј лекувал подагра и секакви други случаи на вкочанети зглобови со мелем кој содржел: пелин, суви лисја од роза и афионско семе, по 12 грама од секое, 16 грама терпентин, по 32 грама темјан и сода, по 48 грама ирис и аристолохија, 1 килограм восок на кој се додава 42 милилитри масло од кедр, 126 милилитри масло од ловор и 500 грама горко маслиново масло. (Celsus, De Medicina V, 18).

Доколку ги разгледаме дрогите кои Нумениј ги користел за подготовка на мелемот, можеме да забележиме дека се работи за дроги за кои денес е докажано дека содржат супстанции со аналгетично, антифлогистично, адстрингентно, антисептично и спазмолитично дејство.

Притоа, мелемот е изработен со масна подлога, каде се користени маслиново масло и восок.

Употребата и ефикасноста на хербата од пелин во форма на мелеми и линименти против остеоартрит, во денешно време се споредува со ефикасноста на пироксикамот (Zeraati, F. et al. 2012). Лисјата од роза, како и нивниот екстракт имаат силно бактерицидно дејство и антиоксидантно дејство, поради содржината флавоноидни состојки и токоферол (витамин Е) (Ulusoy, S et al., 2009). Афионското семе, чиешто масло содржи антиоксидантни состојки, токоферол, но и линоленска киселина, која го дополнува ефектот на линиментот (Bozan, B. Et al. 2008).

Терпентинот порано масовно се користел како антинеуралгик, антиревматик, ревулзив и дезинфициенс. Ова го оправдуваат големиот број терпеноидни состојки кои ги содржи, а се носители на неговото дејство (Tümen, I. & Renauen, M. A, 2010); Темјанот сеуште се користи во традиционалната медицина поради неговото антибактериско дејство, кое се должи на големата содржина на тимол, состојка со терпенска-фенолна структура (Dorman, HJD, & Deans, SG. 2000). Аристолохијата во овој рецепт е употребена поради докажаниот антиспазмодичен ефект (Zhang, G., et

al. 2008). Маслото од кедар, кое било користено поради ароматичните својства, но и антибактериското и антифунгалното дејство, и денес се користи како ароматично масло. И маслото од лавор до денес се користи во ароматерапијата, а има и антисептично и антиинфективно дејство.

Основата на мевлемот е направена од восок и горко маслиново масло, кое поради присутноста на незаситени масни киселини придонесува за емолиентното дејство местото на апликација (кожа). Во исто време, ризомот од ирис во рецептот ја имал улогата на коригенс на непријатниот мирис, а истиот и денес се користи како база за парфеми.

Во врска со рецептот за лек против воспаление на матката, Целзус запишал: *Против воспаление на матката, смесата на Нумениј е најдобра и таа содржи: 1 грам шафран, 4 грама восок, 32 грама путер, 48 грама маст од гуска, 2 варени жолчки, и помалку од 40 милилитри масло од роза.* (Celsus, *De Medicina* V, 21).

Вториот рецепт, за кој постојат податоци дека Нумениј го препорачувал при воспаленија на матката, се изработувал веројатно во вид на вагиналети.

Основната активна состојка потекнува од шафранот во комбинација со масло од роза, а употребата се базирала на нивното спазмолитично, адстрингентно, антисептично и антифлогистично дејство. Во поново време, докажано е дека активната состојка на шафранот ја спречува карциногенезата и има антитуморско дејство (Nair SC et al., 1991, Salomi et al. 1991), што му дава посебно значење на овој рецепт.

Исто така, за маслото од роза е потврдено силното бактерицидно дејство, кое се должи на фенолните состојки, но и антиоксидантно, поради содржината на токоферол (витамин E) (Ulusoy, S et al., 2009).

Како база за вагиналетите, користена е маст од гуска, путер и жолчки од јајце, комбинација која, поради своите карактеристики, лесно омекнувала на телесна температура и го олеснувала ослободувањето на лековитите состојки.

Од анализата на двата рецепти, може да се воочи дека примената на дрогите, односно состојките на рецептите, иако датира од минатото време, е сосема оправдана и денес, кога како резултат на континуираниот развој на науката и експериментално се утврдени активните компоненти на состојките и нивното вистинско дејство за дадените дијагнози.

ЗАКЛУЧОК

Нумениј бил лекар, поет и автор на трудови од зоологијата и медицината. Потекнувал од од античкиот македонски град Хераклеја и живеел во IV и III век пред Христа. Имал напишано поема за банкет, како и трактат за рибите и риболовот. Сепак негова главна преокупација била медицината каде исто така оставил свои пишани дела, кои денес се сметаат за загубени, а зачувана е само содржината на два негови рецепти за лекови. Анализата на рецептите покажува научна оправданост на примената на состојките, од што може да се заклучи дека Нумениј своевремени бил успешен лекар. Ова го потврдува и познатиот римски лекар и енциклопедист Целзус кој едниот лек од Нумениј го опишал како „најдобар“

од сите дотогаш познати. Сметаме дека на античкиот македонски лекар Нумениј треба да му се посвети поголемо внимание од страна на нашата научна јавност.

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Athenaeus (1854) "Deipnosophists Banquet of the Learned" Translated by C. D. Younge, with an appendix of poetical fragments, rendered into English verse by various authors, Vol. II. London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden.

Bozan, B., Temelli, F. Chemical composition and oxidative stability of flax, safflower and poppy seed and seed oils. *Bioresource Technology*. 2008, 99,14:6354-6359.

Celsus (1971) "De Medicina". W. G. Spencer. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press. 1971 (Republication of the 1935 edition).

Dorman, HJD, Deans, SG. Antimicrobial agents from plants: antibacterial activity of plant volatile oils, *Journal of applied microbiology*. 2000, 88, 2:308-316.

Greenhill, William Alexander (1870). "Aetius". In Smith, William. *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* 1. Boston, MA. p. 53.

Nair, SC., Pannikar, B., Pannikar, KR. Antitumor activity of saffron (*Crocus sativus*). *Cancer Letters*. 1991, 52, 109-114.

Salomi, MJ., Nair, SC., Pannikar, KR. Inhibitory effects of *Nigella sativa* and Saffron (*Crocus sativus*) on chemical carcinogenesis on mice, *Nutrition and cancer*. 1991, 16, 1:67-72.

The McGraw-Hill encyclopedia of world biography, (1973), page 448.

Tümen, I., Renauen, M. A Comparative Study on Turpentine Oils of Oleoresins of *Pinus sylvestris* L. from Three Districts of Denizli, *Rec.Nat. Prod.* 2010, 4:4224-229.

Ulusoy, S., Boşgelmez-Tinaz, G., Seçilmiş-Canbay, H. Tocopherol, Carotene, Phenolic Contents and Antibacterial Properties of Rose Essential Oil, Hydrosol and Absolute, *Curr. Microbiol.* 2009, 59, 5:554-558.

Zeraati F., Basiri Z., Esna-ashari F., Araghchian M., Razaghi K. Evaluation and comparison of absintium ointment and liniment analgesia with piroxicam gel in patients with primary knee osteoarthritis, *Res. Pharm. Sci.* 2012, 7(5).

Zhang, G., Shimokawa, S. et al. Chemical Constituents of *Aristolochia constricta*: Antispasmodic Effects of Its Constituents in Guinea-Pig Ileum and Isolation of a Diterpeno-Lignan Hybrid *J. Nat. Prod.* 2008, 71 (7):1167–1172.